

WAARNEMINGEN EN EERSTE BROEDGEVAL
VOOR BELGIE
VAN DE NOORDSE STERN,
STERNA PARADISAEA, TE KNOKKE

Guido BURGGRAEVE

INLEIDING

In het natuurreservaat het Zwin, te Knokke-Heist (51°22'N.; 03°22'O.), is de enige belangrijke sternenkolonie van ons land gevestigd. Door beheerswerken wordt ernaar gestreefd deze op peil te houden en zelfs het aantal broedparen ervan te doen toenemen. Sinds 1970 is de kolonie Visdiefjes (*Sterna hirundo*) als volgt geëvolueerd :

1970 : 60 broedparen	1974 : 132 broedparen
1971 : 93 broedparen	1975 : 93 broedparen
1972 : 109 broedparen	1976 : 164 broedparen
1973 : 120 broedparen	1977 : 196 broedparen

De beheerswerken bestaan uit het in het voorjaar afplaggen van geschikte broedplaatsen en het met schelpgruis ophogen ervan; op deze manier worden deze plaatsen tevens minder geschikt als broedplaats van de Kokmeeuw, *Larus ridibundus*. Bovendien beschikken we over de mogelijkheid het niveau van het zeewater te regelen op één vijver in het schorregebied van het Zwin; zo kunnen we aldaar periodiek zandbanken doen ontstaan die, in periodes van intensieve trek van stern en Dwergmeeuwen (*Larus minutus*), zeer aantrekkelijk zijn voor deze soorten.

Gunstige ecologische factoren leidden tenslotte ook tot het eerste zeker broedgeval van de Noordse Stern in België, evenals tot een vermoedelijk gemengd broedgeval Dougalls Stern (*Sterna dougallii*) x Visdief (*Sterna hirundo*) (Burggraeve, 1977).

Sinds 1971 worden er zeer regelmatig tellingen verricht van trekkende zeevogels vanaf de duinenrij, gelegen voor het reservaat. Al deze factoren samen bezorgden ons enkele merkwaardige waarnemingen. Zo noteerden we voor ons land nooit geziene aantallen Noordse Stern (*Sterna paradisaea*), alsmede enkele lentewaarnemingen van deze soort.

VROEGERE WAARNEMINGEN VAN DE NOORDSE STERN IN BELGIE

De Noordse Stern is beslist een soort die vaak over het hoofd gezien wordt. De veelal vage beschrijvingen van de veldkenmerken van de soort in de meeste determinatieboeken, zetten er weinig ornithologen toe aan een poging te doen om een vlucht stern en boven zee te determineren. Men moet inderdaad aan zee zijn om Noordse Stern en te zien. In het binnenland is deze soort uiterst zeldzaam. Er zijn minder dan tien waarnemingen uit het binnenland bekend sinds 1832. Ook zijn er voorlopig weinig ornithologen die bij stormweer ergens op een duintop of op een staketsel gaan liggen, of op een golfbreker, de Muur van Zeebrugge, de Pier van Blankenberge gaan plaatsvatten om er naar zeevogeltrek te kijken. Nochtans is de Noordse Stern vooral bij stormweer, met als voorkeurwindrichting N.-W. of W., soms in vrij belangrijke aantallen te zien.

Het voorlopig statuut van de soort blijft dan ook vaag. Zowel Verheyen (1951) als Lippens (1954) beschrijven haar als regelmatig voorkomend langsheen onze kust doch nooit in groot aantal. Lippens (1963) vermeldt in een rapport over de vogels van Knokke één waarneming, op 3 november 1954 en één vondst, op 12 november 1937, tevens laatste datum voor België (dit exemplaar bevindt zich in de verzameling Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen). Tevens schrijft Lippens dat deze trekker zeker vaak onopgemerkt doortrekt samen met Visdiefjes. Vande weghe (1966) beschrijft één lentetrekwaarneming voor ons land, op 13 mei 1960, te Zeebrugge. Tijdens zee-trekwaarnemingen in juli en augustus zag hij geen enkele Noordse Stern en de waarnemingen die hij opgeeft voor september en oktober werden steeds verricht bij gelijkaardige weersomstandigheden, namelijk stormachtige wind uit westelijke of noord-westelijke richting. Bij rustig weer of met oostelijke of zuidelijke wind werden door Vande weghe (1966) nooit Noordse Stern en waargenomen voor de Belgische kust. Zijn observaties werden verricht vanaf de Muur van Zeebrugge of het staketsel te Oostende. De Avifauna van België (1967) beschrijft het statuut van de soort als volgt: «Regelmattige doortrekker in zeer klein aantal van begin augustus tot eind oktober. Enkele november-waarnemingen. Uit het voorjaar is slechts met zekerheid één waarneming bekend uit mei (Aves 3 : 2). Vrijwel uitsluitend langs de kust». Lippens en Wille (1972) vermelden 26 waarnemingen tot 1970, met volgende maandindeling: één mei-, één juni-, twee juli-, tien augustus-, zes september-, twee oktober- en vier novemberwaarnemingen. Lippens (1970) vermeldt een mogelijk broedgeval in het natuurreservaat Het Zwin. Op 22 juni 1968 werd een adulte stern in een broedkolonie van Visdiefjes door een rat doodgebeten. Deze vogel werd op de Farne Islands geringd in een gemengde kolonie van Visdiefjes en Noordse Stern en; deze kolonie bevatte overwegend de laatst genoemde soort en de ringer had het jong niet kunnen determineren.

WAARNEMINGEN VAN NOORDSE STERNEN IN HET ZWIN, OP HET STRAND EN BOVEN ZEE TER HOOGTE VAN HET ZWIN

We beschikken over 53 waarnemingen, alle verricht tussen 1971 en 1977, die per maand volgende indeling geven :

Jan.	Feb.	Mrt.	April	Mei	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.
—	—	—	1	1	3	10	17	16	4	1	—

Bespreking van deze waarnemingen :

1971 : 7 augustus, bij felle Z.-W.-wind trekken vier exemplaren boven zee; op een zandbank in het Zwin tellen we 34 exemplaren in een groep van 580 sternen;

1972 : 9 juli, zandbank in het Zwin : zeven Noordse Stern en bij 180 Visdieven; 14 juli, id. : vier exemplaren bij 220 Visdieven;

1973 : 30 september, felle westenwind : 23 exemplaren boven zee;

1974 : Op de sternbroedplaats tellen we op 21 april 15 Visdieven en drie Noordse Stern.

Begin juni was gekenmerkt door, voor die periode, ongewone weersomstandigheden : een stormachtige westen- tot zuidwestenwind. Van 3 tot 6 juni noteerden we onder meer massale trekverplaatsingen van vele duizenden meeuwen. Dit waren overwegend juveniele Zilvermeeuwen (*Larus argentatus*) en Kleine Mantelmeeuwen (*Larus fuscus*), doch eveneens kleine groepjes Dwerg- (*Larus minutus*) en Drieteenmeeuwen (*Rissa tridactyla*). Er trokken ook erg veel stern door. Heel wat stern pleisterden in die periode in het Zwin. We noteerden volgende aantallen pleisterende vogels :

3 juni : 34 Noordse Stern en bij 830 stern;

4 juni : 7 exemplaren bij 670 stern;

5 juni : 4 Noordse Stern en bij 620 stern;

21 juli : twee exemplaren;

27 juli : vijf exemplaren;

30 juli : twee exemplaren;

1 augustus : drie exemplaren;

11 augustus : vier exemplaren bij 450 stern;

12 augustus : 14 exemplaren bij 350 stern;

13 augustus : 10 exemplaren bij 530 stern.

- 1975 : Alle waarnemingen betreffen in het Zwin pleisterende vogels :
5 augustus : 38 exemplaren bij 290 sternens;
7 augustus : 3 exemplaren bij 180 sternens;
9 augustus : 3 exemplaren bij 360 sternens;
10 augustus : 14 exemplaren bij 360 sternens;
25 september : 10 exemplaren bij 44 sternens.

Merkwaardig was het verblijf van een paar adulte Noordse Sternens met een jong dat nog gevoerd werd van 23 juli tot 2 augustus. Deze jonge vogel had nog donsveertjes op de kop. Dit betrof geenszins een broedgeval uit het Zwin, aangezien het jong geringd was en we dit jaar geen jonge sternens geringd hadden in de broedkolonie.

- 1976 : 15 augustus, 1 pleisterend exemplaar bij 65 Visdieven; 11 exemplaren op trek boven zee bij een matige oostenwind.
27 augustus, bij een vrij krachtige noordoostelijke wind : 4 + 1 + 2 exemplaren op trek;
10 september, bij een krachtige noordwestelijke wind : 2 + 2 + 8 + 6 + 3 + 4 + 2 exemplaren op trek;
12 september, 5 exemplaren op trek boven zee bij zeer zacht weer;
26 september, 10 exemplaren op het strand, samen met 44 Visdieven;
10 oktober, 5 exemplaren op het strand;
12 oktober, 5 exemplaren boven zee op trek bij een vrij krachtige zuidwestenwind;
2 november, 2 exemplaren in het Zwin.

- 1977 : 21 mei, 1 exemplaar bij 90 Visdieven — verbleef in de kolonie tot 29 mei;
18 juli, 12 exemplaren bij 350 sternens;
19 juli, 38 exemplaren bij 650 sternens;
21 juli, 30 exemplaren bij 780 sternens;
22 juli, 12 exemplaren bij 470 sternens;
1 augustus, vondst van één dode adulte Noordse Stern;
6 september, matige zuidwestenwind : 3 exemplaren boven zee;
11 september, zeer zacht weer : 2 exemplaren boven zee;
14 september, matige noordoostenwind : 6 exemplaren op trek;
15 september, id. : 1 exemplaar op trek boven zee;
19 september : matige oostenwind : 4 exemplaren boven zee;
2 oktober, storm westenwind : 3 + 5 exemplaren boven zee.

Het hoogtepunt van de najaarstrek ligt duidelijk in augustus en in september. De waarneming van 21 april 1974 is de vroegste voorjaars-

waarneming voor ons land. De talrijke pleisterende vogels in het Zwin of op het strand, meestal in gemengde groepen met andere soorten stern en, laten ons toe te veronderstellen dat de Noordse Stern vroeger vaak over het hoofd gezien werd. Bovendien werden Noordse Stern en waargenomen bij zowat alle weersomstandigheden. Dit schijnt in tegenstelling met de vroegere waarnemingen door Vande weghe verricht; hij zag enkel Noordse Stern en op trek bij felle westen- of noordwestenwind en nooit bij oosten- of zuidenwind.

CHRONOLOGISCH OVERZICHT VAN DE WAARNEMINGEN BIJ HET BROEDGEVAL IN 1976

Van eind mei tot eind juli wordt minstens eens per week het aantal broedende stern en geteld. Deze telling gebeurt vanaf de dijk en de duinen met behulp van een verrekijker 22×80 . De afstand van beide telplaatsen tot de broedkolonie varieert van 60 tot 250 m. Deze tellingen liggen steeds iets onder de werkelijkheid omdat bepaalde broedende vogels aan het oog kunnen onttrokken zijn door vegetatie of oneffenheden in het broedgebied. De kolonie wordt praktisch nooit betreden omdat dit een te grote verstoring met zich meebrengt en de aldaar broedende Zilvermeeuwen daarna een te gemakkelijke prooi vinden in verdwaalde jonge stern en. Spijtig genoeg werd precies omwille van deze reden de broedende Noordse Stern nooit ontdekt. Het is pas op 23 juni dat ik bij een nieuwe controle van de broedplaats van de stern en een paar Noordse Stern ontdekte dat bovendien een jong voederde, dat ik later als jonge Noordse Stern heb kunnen determineren. De jonge vogel was nog net niet vliegvlug. De twee adulte vogels waren bijzonder agressief. Als ik — weliswaar door een gracht van het jong gescheiden — op ongeveer 70 m van het jong was voerden ze voortdurend schijn-aanvallen uit, waarbij ze mij tot op twee meter benaderden. Op 24 en 25 juni werden de Noordse Stern en ook opgemerkt door Jan Cardon, Michel Decler, Léon Lippens, Peter Sys en Robert Trio. Op 30 juni zagen Ladislau Kalaber en ik de adulte vogels tweemaal een jonge Koornaarvis (*Atherina presbyter*) aan het jong voederen. Daarbij noteerden we volgende kenmerken die ongetwijfeld op een jonge Noordse Stern wijzen: zeer korte pootjes (dat kenmerk is echter niet absoluut determinant daar het een onvolgroeide vogel betrof), een korte snavel en een eerder ronde kop. Daarbij had de jonge stern duidelijk het silhouet van een Noordse Stern.

Twee keer werden beide adulte vogels samen gezien. Alle typische veldkenmerken konden rustig worden nagegaan. Interessant was de vergelijking tussen de twee Noordse Stern en en een in dezelfde kolonie aanwezige Visdief met een gans rode snavel. Het komt wel meer voor dat bij de Visdief de zwarte snavelpunt ontbreekt en de snavel dus helemaal oranje-rood is. Noordse Stern en echter hebben een koraalrode snavel.

Bijzonder opvallend was de agressiviteit van de Noordse Stern en. Deze werd reeds door Lemmetyinen (1972) aangetoond. In een etho-

logisch verslag over Noordse Stern en toont hij aan hoe de predatiedruk tijdens de broedtijd zeer hoog ligt bij arctische vogels. Daaruit volgt direct een felle agressiviteit van deze soorten om eieren en jongen te verdedigen. Dit komt duidelijk tot uiting bij een vergelijking van het agressief gedrag tussen de Noordse Stern en de Vissdieven.

Na 1 juli was ik gedurende een periode afwezig in het Zwin. De Noordse Stern werden niet meer waargenomen door andere ornithologen.

SITUATIE VAN DE NOORDSE STERN IN WEST-EUROPA

De Noordse Stern is in West-Europa een soort die een verontrustende achteruitgang vertoont. Voor 1940 waren er in Duitsland nog meer dan 5000 broedparen; momenteel zijn er minder dan 1000. In Nederland zijn er momenteel minder dan 50 broedparen, voorheen meer dan 250. Sinds enkele jaren zijn de Nederlandse broedkolonies de meest zuidelijke in Europa. In Frankrijk broedt de Noordse Stern niet meer sedert 1971 (Yeatman, 1976). In 1946 waren er in het departement Loire-Atlantique nog ongeveer 50 broedparen. In Bretagne broedden er in 1959 nog 30 paartjes op Banneg (Archipel van Molène), in 1961 40 broedparen op Encz Wrazeg en nog 10 in 1965. Het laatste broedgeval werd vastgesteld op Banneg in 1971. (Yesou, pers. med.).

Op de Britse Eilanden is de Noordse Stern de meest voorkomende sternsoort (Sharrock, 1976). De meeste kolonies van stern en zijn gemengd. Het is echter wel zo dat de Noordse een noordelijker verspreidingsgebied heeft dan de Vissdief. De Vissdief is aldus het talrijkst vertegenwoordigd in de zuidelijker gelegen kolonies. In Groot-Brittannië zijn de aantallen broedende Noordse Stern na 1950 eveneens zeer gevoelig afgenomen. Lloyd (1975) toont aan dat er in 1969 nog meer dan 50000 broedparen waren; dit aantal valt terug tot 40000 in 1974. Als één der belangrijkste oorzaken van deze vermindering geeft hij de predatie door Kleine Jagers (*Stercorarius parasiticus*) aan in de belangrijkste broedplaatsen, namelijk op de Orkney's. Ook de verontrustende toename van grote meeuwen stelt zeer grote problemen. Deze factor werd onder andere door Hatch (1970) behandeld.

Het broedgeval in het Zwin in 1976 betrof dus eveneens het meest zuidelijke in deze periode. De bedreiging van de stern en, veroorzaakt door predatie door grote meeuwen wordt in het Zwin streng gecontroleerd. Niettegenstaande we er de enige broedkolonie Zilvermeeuwen (*Larus argentatus*) voor ons land herbergen, worden deze beperkt tot enkele broedparen. Bovendien overwegen we ernstig geen Zilvermeeuwen meer te laten broeden in de nabijheid van de sternkolonie.

DANKBETUIGING

We zijn veel dank verschuldigd aan Graaf Léon Lippens, voor zijn aanmoedigingen en het nazicht van het manuscript. Voor het mededelen

van hun waarnemingen en de hulp bij het verrichten van de zeetrek-tellingen danken we Jan Cardon, Michel Decler, Thierry De Schuyter, Ladislau Kalaber, Peter Sys en Robert Trio.

SAMENVATTING

Tussen 1971 en 1977 werden 53 waarnemingen verricht van Noordse Stern (*Sterna paradisaea*) in het natuurreservaat het Zwin te Knokke-Heist, of in de onmiddellijke omgeving ervan, vooral boven zee. De gedetailleerde beschrijving van die waarnemingen toont aan dat de weersomstandigheden niet steeds bepalend zijn om al of niet Noordse Stern te kunnen zien; vroeger werden alle trekwaarnemingen langs de Belgische kust verricht bij stormweer met noordwesten- of westenwind. Nochtans noteerden we wel de meeste Noordse Stern bij dergelijk weer. In tegenstelling tot wat de tekst van de Avifauna van België vermeldt, kunnen ook in juli reeds Noordse Stern worden waargenomen (10 waarnemingen tegenover 17 in augustus en 16 in september). Tevens wordt melding gemaakt van drie exemplaren op 21 april 1974, wat de vroegste waarneming van de soort voor ons land betekent. In 1976 werd in het Zwin het eerste broedgeval van de Noordse Stern in België vastgesteld.

BIBLIOGRAFIE

- AVIFAUNA VAN BELGIË. 1967. Brussel, Patrimonium KBIN.
- BURGGRAEVE, G. 1977. Waarnemingen bij een vermoedelijk gemengd broedpaar Dougalls Stern (*Sterna dougallii*) x Visdief (*Sterna hirundo*) te Knokke. *Giervalk* 67 : 75-80.
- HATCH, J.J. 1970. Predation and piracy by gulls at a ternery in Maine. *Auk* 87 : 244-254.
- LEMMETIYINEN, R. 1972. Nest defence behaviour in the Arctic Tern (*Sterna paradisaea*) towards stuffed nest predators on Spitsbergen. Rep. Kevo Subarctic Res. Stat. 9 : 28-31.
- LIPPENS, L. 1954. Les oiseaux d'eau de Belgique. Deuxième éd. St.-Andries-bij-Brugge, E. Vercruyssen-Vanhove.
- LIPPENS, L. 1963. Les oiseaux de Knokke-sur-mer. *Giervalk* 53 : 119-196.
- LIPPENS, L. 1970. Note sur les Laridés du Zwin à Knokke-sur-mer. *Giervalk* 60 : 26-40.
- LIPPENS, L. en H. WILLE. 1972. Atlas van de vogels van België en West-Europa. Tielt, Lannoo.
- LOYD, C.S., C.S. BIBBY en M.J. EVERETT. 1975. Breeding terns in Britain and Ireland in 1969-1974. *Brit. Birds* 69 : 221-237.
- SHARROCK, T. 1976. The atlas of breeding birds in Britain and Ireland. Tring, BTO.
- VANDE WEGHE, J.-P. 1966. La Sterne pierregarin, *Sterna hirundo*, et la Sterne arctique, *Sterna paradisaea*. Identification et passage en Belgique. *Aves* 3 : 1-5.
- VERHEYEN, R. 1951. Les oiseaux d'eau de Belgique. Brussel, Patrimonium KBIN.
- YEATMAN, L. 1976. Atlas des oiseaux nicheurs de France. Parijs, Société ornithologique de France.

RESUME

Cinquante-trois observations de Sternes arctiques, *Sterna paradisaea*, dans la réserve du Zwin (Knokke-Heist, Belgique), ou, au-dessus de la mer à proximité du Zwin, furent faites entre 1971 et 1977. Ces observations montrent que la Sterne arctique est un visiteur d'automne régulier, en très petit nombre. Les conditions atmosphériques ne déterminent pas entièrement l'apparition de cette espèce sur le littoral belge, mais, c'est néanmoins par fort vent d'ouest ou de nord-ouest que le plus grand nombre d'oiseaux peut être observé. Quelques observations de printemps (avril à juin) ont été faites. La Sterne arctique a niché au Zwin en 1976, ce qui constitue le premier cas de nidification certain pour la Belgique.

SUMMARY

Fifty-three observations of the Arctic Tern, *Sterna paradisaea*, in the bird-sanctuary «Zwin» (near Knokke-Heist, in Belgium), or on the seashore nearby, were made between 1971 and 1977. They show that the Arctic Tern is an annual autumn visitor in very small numbers. A few spring records are mentioned (April-June). The atmospheric conditions do not completely determine the appearance of this bird on the Belgian shores, though strong west or northwest winds certainly bring more birds along our coast. The Arctic Tern bred in the Zwin in 1976; this constituted the first breeding record for Belgium.

Guido BURGGRAEVE, *Conservator van het Zwin, Ooievaarslaan 8, B-8300 Knokke-Heist, België.*

Aanvaard op 1 december 1977. Het broedgeval van de Noordse Stern werd aan het Belgisch avifaunistisch homologatiecomité overgemaakt.